

Віхи

УДК 39:31:338:001.02 (477)

Олег Шаблій

АКАДЕМІК СТЕПАН РУДНИЦЬКИЙ – ФУНДАТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ І КАРТОГРАФІЇ

Активне наукове дослідження географічної і картографічної спадщини акад. Степана Рудницького розпочалося лише за роки незалежності України. Виділяється декілька центрів цього дослідження: Пряшів (Словаччина), Львів, Київ, Харків, Полтава (Україна). На Заході єдиним центром є Віндзор (Канада, представник проф. І. Стебельський). До кінця ХХ ст. був також Нью-Йорк (США, Г. Колодій). Проблематика досліджень: а) вивчення біографії і бібліографії вченого; б) його внесок у теорію географічної науки; в) внесок у фізичну географію і антропогеографію України; г) дослідження політичної географії і геополітики України; ґ) вивчення теоретичних, методологічних і практичних основ національної картографії. Склалася думка, що С. Рудницький є фундатором національної географії і картографії. Тому слід в'яснити стан розвитку української наукової географії і картографії перед появою праць С. Рудницького. У Львівському університеті в кінці ХІХ ст. вперше на території України була створена геоботаніком Антоні Реманом (1840–1918) кафедра географії. На Заході вкінці ХІХ ст. інтенсивно набирає прав громадянства – геологічна парадигма (А. Пенк, 1858–1945). В її руслі була виконана дисертація Г. Величком (1892–1893 рр.). Період до видання брошури С. Рудницького «Нинішня географія» (1905 р.) можемо вважати зародженням новітньої (модерної) української географії. Водночас географія загалом набирає чітко україноцентричного характеру. Цей поворот був спочатку маркований появою мапи Г. Величка «Народописна карта українсько-руського народу» (1896 р.) і остаточно зафіксований публікацією навчального посібника С. Рудницького під назвою «Коротка географія України. Фізична географія» (Київ, 1910). Серед авторів слід назвати: того ж С. Рудницького («Коротка географія України. Ч. II. Антропогеографія», 1914), його ж «Ukraina. Land und Volk», 1916; «Україна – наш рідний край», 1917; «Початкова географія для народних шкіл», 1919; «Основи землезнання України», кн. I, 1924; «Основи землезнання України», кн. II, 1926; І. Феценко-Чопівського «Економічна географія України», 1919; К. Воблого «Економічна географія України», 1919, 1920; В. Кубійовича (ред.) «Географія українських її суміжних земель» (1938). Завершився цей період книгами «Наша Батьківщина» (1942) Івана Теслі та «Сучасний Львів» (1943) Олени Степанів. Головний науковий внесок С. Рудницького у наступному. **Місце географії у системі наук:** він визначає географію як загальну просторову науку про Землю і відносить її до системи природничих наук. **Об'єкт і предмет географії:** ці поняття ототожнювалися. «Земля як цілісність, зокрема її поверхня – це предмет географії». Оскільки взаємодія різних геосфер найактивніше проявляється на земній поверхні, то земна поверхня є одвічним і нескінченним для пізнання конкретним об'єктом географічної науки, який концептуально розгортається в поняттєво-категоріальній системі географічної оболонки і який не вивчає жодна інша наука. **Приналежність географії до т. зв. просторових («простірних» – за С. Рудницьким) наук:** вчений розрізняв хорологію і хорографію. Хорографія досить однобока, фактологічна. Хорологія вдало поєднує абстракцію з конкретним описом так, що вони взаємно доповнюються. **Географічні закони** – це передовсім закони просторового буття явищ і процесів на земній поверхні. С. Рудницький чітко окреслив не лише суть геозаконів, але й виявив їх різноманітність. Пов'язував це насамперед з т. зв. загальною географією. Загальна географія відкриває загальні закони, яким підлягає Земля, як цілісність, її поверхня і все, що на ній знаходиться. Розглядаються закони двох типів: 1) просторові (хорологічні); 2) генетичні. **Структура географічної науки:** вчений розділяє всю географію на дві

взаємозв'язані вітки – загальну (систематичну), що відкриває “суто географічні закони” і спеціальну (описову, хорологічну). Він виділяє в ній чотири підсистеми наукових дисциплін математичну, фізичну, біологічну географію і антропогеографію.

Теперішня гуманізація та екологізація науки і світогляду вимагають трактувати земну поверхню в багатьох нових аспектах: а) земна поверхня – простір найбільшої концентрації «живої речовини» (за В. Вернадським), яка протягом своєї еволюції корінним чином змінила сутність і самої географічної оболонки; б) земна поверхня – простір найбільшого зосередження найвищого і поки що унікального продукту саморозвитку природи – людини. Вона у найвищій мірі уособлює собою ноосферу, тобто сферу людського розуму; в) наявність геопросторової організації, яка охоплює суперечливі і великою мірою взаємодіючі, взаємкорельовані природні і суспільні територіальні системи, є новою рисою земної поверхні нашого часу; г) внаслідок глобалізації багатьох природних і суспільних процесів на ній (опустелювання, підвищення середньої температури, збіднення фауни і флори та втрата потенціалу генофонду, прискорене вичерпання багатьох природних ресурсів) кожна ділянка земної поверхні прямо й опосередковано стає носієм і репрезентантом складної взаємодії цих процесів.

Картографію вважав «інтегральною частиною» математичної (астрономічної, космічної) географії. Теоретичні засади географії мають бути фундаментом як теоретичної, так і прикладної картографії. Одним із центральних завдань С. Рудницький вважав розвиток картографічної науки та розбудову всієї картографічної культури України: а) розроблення методології всього комплексу проблем української картографії; б) видання настінних (демонстраційних, шкільних) карт України, материків і світу загалом; в) видання карт як органічних частин у монографіях, навчальних посібниках, статтях тощо. С. Рудницький вперше ставить проблеми складання і видання карт і атласів для народної школи, спеціальних середніх закладів і вишів. За його авторством і під безпосереднім науковим керівництвом було видано значну кількість настільних і стінних карт. Особливо продуктивним був період 1918–1920 рр. (час існування ЗУНР): видання настінної карти України («Стінна фізична карта України» в масштабі 1:1 000 000, 1918 р., Львів – Відень) і стінних фізичних карт світу: Європи, Азії, Північної Америки, Південної Америки та Африки, також карти-плакату «Українці в світі». Картографічним «проривом» була підготовлена перша українська «Карта півкуль Західної і Східної» (1907 р.), також «Фізичної карти УСРР» (з врізкою «Донбас»), 1932 р. У 1922 р. у Відні С. Рудницький видав німецькою мовою карти Східної Галичини і Володимирщини. У 1919 р. вчений підготував «Статистичний атлас України» (не побачив світу), а пізніше разом з проф. І. Крип'якевичем – історичний атлас України. С. Рудницький був не лише фундатором української наукової картографії, але й особливо картографії україномовної.

Ключові слова: С. Рудницький, українська географія – зародження і становлення, національна географія і картографія, структура географії, закони географії, Г. Величко.

Oleh Shabliy. Academician Stepan Rudnyts'kyi – founder of National Geography and Cartography.

Active scientific research of geographical and cartographic heritage of Academician Stepan Rudnyts'kyi began only during the years of Ukraine's independence. There are several centers of this research: Priashiv (Slovakia), Lviv, Kyiv, Kharkiv, Poltava (Ukraine). In the Western countries, the only center is Windsor (Canada, represented by Prof. I. Stebelskyi). By the end of the XX th century also New York (USA, represented by H. Kolodiy). The works are devoted to the following issues: a) the biography and bibliography of S. Rudnyts'kyi; b) his contribution to the theory of geographical science; c) contribution to the physical geography and anthropogeography of Ukraine; d) research of political geography and geopolitics of Ukraine; e) study of theoretical, methodological and practical foundations of national cartography by the scientist. It was thought that S. Rudnyts'kyi is the founder of national geography and cartography. Therefore, it is necessary to clarify the state of development of Ukrainian scientific geography and cartography before the appearance of S. Rudnytsky's works. At the end XIX th century at Lviv University, for the first time on the territory of Ukraine, the Chair of Geography was created by geobotanist Antoni Reman (1840–1918). In the West at that time intensively affirmed the geological paradigm (A. Penk, 1858–1945). The dissertation of H. Velychko (1892–1893) was written in this paradigm. The period to the publication of the brochure of S. Rudnyts'kyi «Current Geography» (1905) can be considered as the birth of newest (modern) Ukrainian geography. At the same time, geography generally acquires a clearly Ukrainian-centric character. This turn was originally marked by the appearance of the map «The People-descriptive Map of the Ukrainian-Rus'kyi People» (1896) of H. Velychko, and was finally fixed by the publication of the textbook «Brief Geography of Ukraine. Physical Geography» (1910) of S. Rudnyts'kyi. Among the authors should be named: the same S. Rudnyts'kyi («Short Geography of Ukraine. 2nd Part. Anthropogeography» (1914), «Ukraine. Land and Volk» (1916), «Ukraine is our native Land» (1917), «Initial Geography for People's Schools» (1919), «Fundamentals of Earth-Knowledge of Ukraine» (Book 1st, 1924, Book 2nd, 1926)), I. Feshchenko-Choplyvskyi («Economic Geography of Ukraine», 1919); K. Voblyi («Economic geography of Ukraine», 1919, 1920); V. Kubyovych (ed.) «Geography of Ukrainian and adjacent Lands» (1938). This period ended with books «Our Homeland» (1942) by Ivan Teslia and «Nowaday Lviv» (1943) by O. Stepaniv. The main scientific contribution of S. Rudnyts'kyi in the following. Outlines the place of geography in the system of sciences he defines geography as a general spatial science about the Earth and relates it to the system of natural sciences. The concepts of object and subject of geography were identical (equal). «Earth as

an integrity, in particular its surface is a subject of geography». Since the interaction of different geospheres most actively occurs itself on the earth's surface, the earth's surface is eternal and infinite for cognition a specific object of geographical science, which conceptually opens out in the notion-categorical system of a geographic shell and which any other science studies. Geography belongs to the so-called spatial sciences. Acad. S. Rudnyts'kyi distinguished the chorology and the chorography. The choreography is rather one-sided, factual. The chorology successfully combines abstraction with a specific description so that they are mutually supplemented. The scientist paid attention also for the category of geographic laws that understood above all as the laws of spatial existence of phenomena and processes on the earth's surface. Acad. S. Rudnyts'kyi clearly defined not only the essence of geolaws, but also revealed their heterogeneity. It was connected primarily with the so-called general geography. The general geography opens the general laws that are subject to the Earth as integrity, its surface, and all that is on it. The laws of two types are considered: 1) spatial (chorological); 2) genesis. About the structure of geographical science, the scientist divided the whole geography into two interconnected branches – the general (systematic), that reveals «purely geographic laws» and a special (descriptive, chorological), and under it four subsystems of scientific disciplines are distinguished: mathematical, physical, biological geography and anthropogeography. The nowadays humanization and ecologization of science and the worldview require the interpretation of the earth's surface in many new aspects: a) the space of the greatest concentration of «living matter» (according to V. Vernadskyi), which during its evolution radically changed the essence of the geographic shell itself; b) the space of the greatest concentration of the highest and still unique product of self-development of nature – a human, that in the most personifies the noosphere itself, the sphere of human mind; c) the presence of a geospatial organization that places contradictory and largely interactive, intercorrelated natural and human (social) territorial systems, is a new feature of the earth's surface of our time; d) due to the globalization of many natural and social processes on it (desertification, climate change, depletion of fauna and flora and loss of potential of the gene pool, accelerated exhaustion of many natural resources), each part of the earth's surface directly and indirectly becomes a carrier and representative of the complex interaction of these processes. Cartography was considered by S. Rudnyts'kyi as an «integral part» of mathematical (astronomical, cosmic) geography. Theoretical foundations of geography should be the foundation of both theoretical and applied cartography. One of the central tasks, designated by S. Rudnyts'kyi, was the development of cartographic science and the development of the cartographic culture of Ukraine: a) the development of a methodology for the entire complex of problems of Ukrainian cartography; b) epy publication of wall (demonstration, school) maps of Ukraine, continents and the world in general; c) the publication of maps as organic parts in monographs, manuals, articles, etc. Acad. S. Rudnyts'kyi for the first time raised problems of drawing up and publishing of maps and atlases for a people's school, specialized secondary schools and higher educational institutions. By his authorship and under the direct scientific guidance, a significant number of desktop and wall maps were issued. The period of 1918–1920 (the existence of the West Ukrainian People's Republic) was especially productive: the publication of a wall map of Ukraine («The wall physical map of Ukraine» on a scale of 1:1 000 000, 1918, Lviv-Vienna) and wall physical maps of the world: Europe, Asia, North America, South America and Africa, as well as a map-poster «Ukrainians in the World». A mapping «breakthrough» was prepared the first Ukrainian «Map of the West and East hemispheres» (1907), as well as the «Physical map of the Ukrainian SSR» (with the insert box «Donbass») (1932). In 1922 in Vienna the scientist published maps of Eastern Galychyna and Volodymyrshchyna (in German). In 1919 the scientist prepared the «Statistical Atlas of Ukraine» (wasn't published), and later with the prof. I. Krypyakevych elaborated historical atlas of Ukraine. Acad. S. Rudnyts'kyi was not only the founder of Ukrainian scientific cartography, but especially the Ukrainian-language cartography.

Key words: Stepan Rudnyts'kyi, Ukrainian geography – birth and formation, national geography and cartography, geography structure, geography laws, Hrygoriy.

Актуальність дослідження. Процес активного наукового дослідження географічної і картографічної спадщини акад. Степана Рудницького розпочався лише за роки державної незалежності України, тобто від початку 90-х років ХХ ст. Хоч сам учений був реабілітований ще у 1966 р. Проте до 1991-го року його праці були під замком у т. зв. спецхранах і не підлягали широкому ознайомленню з ними, особливо фаховими географами і картографами. Викристалізувалися декілька груп учених і окремі центри дослідження наукових праць С. Рудницького. Це: Пряшів (Словачина: М. Мушинка), Львів (О. Шаблій, П. Штойко, І. Ровенчак, О. Вісьтак та ін.), Київ (А. Розсоха, Я. Олійник), Харків (Ю. Кандиба,

В. Немець), Полтава (С. Шевчук). На Заході єдиним центром є Віндсор (І. Стебельський). До кінця ХХ ст. був також Нью-Йорк (Г. Колодій).

Тематика і проблематика досліджень [1, 4, 6–10]: а) вивчення біографії і бібліографії ученого (М. Мушинка, Г. Колодій, О. Шаблій, П. Штойко); б) його внесок в теорію географічної науки (О. Шаблій, І. Ровенчак, П. Штойко, І. Стебельський); в) внесок у фізичну географію і антропогеографію України (І. Ровенчак, О. Вісьтак, М. Дністрянський); г) дослідження політичної географії і геополітики України (О. Шаблій, М. Дністрянський, О. Вісьтак та ін.); г) закладення теоретичних методологічних і практичних основ національної картографії.

Склалася тверда думка, що С. Рудницький є фундатором національної географії і картографії¹. Ідеї С. Рудницького як фундатора національної географії і картографії тепер увійшли у шкільні підручники. У Тернополі до 130-ліття від народження і 70-ліття від смерті ученого було проведено міжнародну наукову конференцію (2007 р.).

Виклад основного матеріалу. Передусім слід вяснити стан розвитку української наукової географії і картографії перед появою праць С. Рудницького, особливо зупинившись на дуже відповідальну моменті зародження цієї науки.

Йдеться про зародження модерної національної географії. Бо суспільна географія загалом у вигляді т. зв. камеральної статистики (описового державознавства), статистично-топографічних описів українських земель (провінцій, губерній, коронних країв) у Російській імперії та Австро-Угорській монархії існувала ще з XVII ст. – першої половини XIX ст. Це ще не була географія у сучасному розумінні слова. Лише з другої половини XIX ст. у Західній Європі вона починає формуватися на новій парадигмальній основі і розділяючись на дві вітки: фізичну (природничу) і антропогеографічну (географію людини).

Перша з них з часів *А. Гумбольдта* (1769–1859) базувалася на біологічній (головно – ботанічній парадигмі), друга (антропогеографічна) пов'язувалася з першою, бо людина – це органічна частина живої природи, що тісно поєднана з нею генетичними і трофічними відносинами (географічний детермінізм). На Земній кулі вже тоді наука охоплювала зональну залежність людського суспільства від природно-географічної зональності. Найкращим представником усього географічного детермінізму, крім *А. Гумбольдта*, був у Німеччині і в Європі загалом, *К. Риттер* (1779–1859).

У Львівському університеті в кінці XIX ст. вперше на території України була створена геоботаніком *Антоні Реманом* (1840–1918) кафедра географії. Отже, вона працювала ще у руслі біологічної парадигми (причинно-наслідкова лінія: кулястість Землі – кліматична зональність – геоботанічна зональність – природно-географічна зональність). На Заході вкінці XIX ст. інтенсивно набирає прав громадянства вже інша – *геологічна парадигма* (*А. Пенк*, 1858–1945). Вона здійснила переворот у географічній науці, особливо у фізичній

географії шляхом розвитку в ній *ландшафтознавства*. Ряд молодих учених зі Львова у кінці XIX – на початку XX ст. продовжили свої географічні студії у *А. Пенка* (*Г. Величко*, *С. Рудницький*). І вже перша дисертаційна робота аспіранта – українця *Григорія Величка* за керівництва *А. Ремана* була виконана, на диво, в руслі геологічної парадигми. Вона мала назву «*Plastyka ziem polsko-ruskich z szczególnym uwzględnieniem Karpat Wschodnich*» («Рельєф польсько-українських земель з особливою увагою до Східних Карпат») (1893 р.). Зауважимо, що значно пізніше *С. Рудницький* захистив (1901 р.) докторат з астрофізики (навіть не з біогеографії так милої *А. Реманові*) під назвою «Плями сонячні»). І лише у 1905 р. вийшла його фундаментальна праця «Нинішня географія», з якої почалось власне становлення новітньої національної географії як такої [3].

Таким чином, можемо десятирічний період – від підготовки докторської дисертації *Г. Величком* (1892–1893 рр.) і до підготовки і видання брошури *С. Рудницького* (1904–1905 рр.) вважати періодом зародження новітньої (модерної) української географії. Головною подією тут стали не так захисти дисертацій молодими адептами науки (в т. ч. їх активне входження у науково-географічну діяльність з українським спрямуванням (зокрема, їх праці у Науковому Товаристві ім. Шевченка). Як, наприклад, підготовка і видання *Г. Величком* мапи «Етнографічна карта українсько-руського народу» і супровідні тексти до цієї карти. Було видано декілька варіантів цієї мапи і її описи (1896 р.). Цей короткий (десятирічний) період охарактеризований в працях проф. *О. Шаблія*, *І. Ровенчака*, *П. Штойка*.

Слід зазначити, що саме тоді (кінець XIX ст. – початок XX ст.) географія, особливо антропогеографія набирає чітко *україноцентричного* характеру. Цей поворот географів Галичини – від теоретичних побудов у ділянці географії і картографії до *дослідження географії і картографії України* почався з 1902 р. аж до 1943 р. Період україноцентричного становлення (а саме так ми його називаємо) був спочатку маркований появою книги *Г. Величка* «Географія України-Руси» (1902 р.; незавершено) і остаточно зафіксований публікацією навчального посібника *С. Рудницького* під назвою «Коротка географія України. Фізична географія» (Київ, 1910). Як з рогу достатку появилися книги (переважно монографії чи навчальні посібники з географії України для гімназій і народних шкіл. Серед авторів слід назвати першою чергою: *С. Рудницького* («Коротка географія України. Ч. II. Антропогеографія», 1914), його ж «Ukraina. Land und Volk», 1916; «Україна – наш рідний край», 1917; «Початкова географія для народних шкіл», 1919; «Основи землезнання України», кн. I, 1924; «Основи землезнання України», кн. II, 1926; *І. Феценка-Чопівського* «Економічна географія України», 1919; *К. Воблого* «Економічна географія України», 1919, 1920; *В. Кубійовича* (ред.) «Географія українських й

¹ Деякі учені, зокрема акад. *А. М. Марініч* вважав, що маємо двох фундаторів: акад. *П. А. Тутковського* і *С. Рудницького*. Це фальшива думка. Бо перший був типовим геологом, хоч з 1914 р. (десять років після *С. Рудницького*) написав статтю про предмет і межі географії. *С. Рудницький* прочитав габілітаційну лекцію у Львівському університеті ще у 1908 р. А книжку «Нинішня географія» українською мовою видав у Львові 1905 р. Цим знаменував початки теорії модерної національної географії на десять років швидше від *П. Тутковського*.

сумежних земель» (1938). Завершився цей непростий період у 1943 р. книгами «Наша Батьківщина» (1942) Івана Тесли та «Сучасний Львів» (1943) Олени Степанів.

Внесок С. Рудницького в теорію і методологію географічної науки

Степан Рудницький перший з українських географів, який поставив національну географію у контексті європейського землезнання, її теорії, історії, методології і методики. Передовсім він вивів на європейський рівень теорію науки. Його вчення охоплює такі головні проблеми [6, 10].

1. Місце географії у системі наук. С. Рудницький визначає географію як загальну просторову науку про Землю і повністю відносить її до системи природничих наук.

Проблема віднесення географії до певної системи наук – природничих чи суспільних – завжди була каменем спотикання в її історії. Розв'язання цієї проблеми могло бути моністичним чи дуалістичним. Одні географи, особливо у стародавні і середні віки, коли панував теософічний світогляд – дохристиянський у древній Греції чи християнський – у Європі, трактували географію як науку про людину, суспільство, його духовність. Антропоцентризм у філософії вимагав від учених розглядати географію як науку головно гуманітарну, суспільну. До такого погляду С. Рудницький ставився різко негативно.

Зокрема, важлива галузь географії – її соціально-економічна вітка на переломі XIX і XX століть дедалі більше відходила від географічної науки загалом і наближалась до економічної у вигляді т. зв. «розмісницького» напрямку (теорії штандорту та ін.), виростає не з географії, а з «описового державознавства» (статистики). Це останнє виродилось у т. зв. галузево-статистичний напрямок, зовсім відірваний і від людини, і від природи. Разом з тим ще від Птолемея, а в нові віки – від XVIII ст., у Європі визріває реальний, природно-науковий підхід, який на початку XX ст. внаслідок нової науково-технічної революції і утвердження позитивізму у філософії остаточно перемагає. Приріст людського знання здійснюється головно внаслідок розвитку природничих і технічних наук.

У географії «природничий» монізм від кінця XVIII ст. – початку XX ст. На початку XX ст. С. Рудницький писав: «...дивлячись у майбутнє, вважаємо географію за суто природничу науку, яка навіть людські справи повинна й мусить досліджувати природничими стислими методами» [2, с. 6].

На той час цей погляд був прогресивний, бо давав географії можливість широко і різнобічно використовувати досягнення суміжних наук про Землю – геології, геофізики, кліматології, робити в географії пошуки об'єктивних закономірностей і застосовувати нові методи дослідження, розроблені у природничих науках.

У наш час географія трактується ні як чисто суспільна, ні як лише природнича наука, а єдина природничо-суспільна наука, яка вивчає у територіальному аспекті процеси взаємодії суспільства і природи. Отже вона знаходиться на стику великих груп наукових дисциплін – природничих і суспільних й *екологічна парадигма* визначає її сучасну інтегративну сутність.

2. Об'єкт і предмет географії. У часи С. Рудницького не розрізняли поняття об'єкта і предмета науки. Ці поняття отожднювалися і використовувалися лише термін «предмет». У наш час поняття об'єкта і предмета науки – це різні категорії. С. Рудницький стверджує здавалось би тривіальну, але дуже важливу для теорії і методології географії істину, що «Земля як цілісність, зокрема її поверхня – це предмет географії» [3, с. 11]. Переклавши цю думку на сучасний лад, можна сказати, що загальним об'єктом географії є Земля. Але це спільний об'єкт дослідження багатьох наук – геофізики, геохімії, геології, океанології, астрономії та ін. Що ж стосується конкретного об'єкта вивчення географічної наукою, то ним зараз вважається географічна оболонка як сфера найтіснішої взаємодії літо-, гідро-, атмо-, біо- і соціосфери. А оскільки ця взаємодія найактивніше проявляється на земній поверхні (тут фіксуються результати взаємодії, ця поверхня є носієм і зберігачем інформації про взаємодію у минулому тощо), то *земна поверхня є одвічним і нескінченним для пізнання конкретним об'єктом географічної науки, який концептуально розгортається в поняттєво-категоріальній системі географічної оболонки і який не вивчається жодною іншою наукою.*

Проте не слід звужувати розуміння земної поверхні до топографічної поверхні, як це нерідко трапляється. Це складне поняття, яке охоплює фізичні, біологічні та суспільні, матеріальні й духовні складові, а також зв'язки між ними. Як відзначив С. Рудницький, специфікою географії є те, що «вона розглядає всі предмети й прояви земних просторів не тільки самих по собі, а головним чином у їхніх взаєминах, всебічних, загальноземних взаєминах» [3, с. 27]. Ця думка С. Рудницького про «загальноземні взаємини» особливо важлива тепер, коли актуальнішим стало розв'язання *глобальних проблем людства* (проблеми народонаселення, сировини, палива, продовольства, води, освіти тощо). Роль географії в розв'язанні цих проблем має бути щонайактивнішою.

3. Приналежність географії до т. зв. просторових («простірних») за С. Рудницьким наук. Ця теза йде ще від німецького філософа й географа Емануїла Канта, який розділив усі науки на дві групи – абстрактні та конкретні. В останній групі він виділяє *хронологічні* (історичні), *хорологічні* (просторові) та *систематичні* науки. Саме географію у світлі цієї класифікації стали відносити до хорологічних наук. На початку XX ст.

найбільшим представником хорологічного напрямку в географії був німецький учений *А. Геттнер*.

С. Рудницький не був геттнеріанцем, але не відкидав хорологічного підходу. Він писав, що «в нинішній географії хорологія стоїть ... в центрі географічної роботи» [3, с. 27].

Зауважимо, що вчений розрізняв хорологію і хорографію. Хорографія – це «...всесторонній, чисто об'єктивний опис якої-небудь частини земної поверхні» [3, с. 27]. Вона все-таки досить однобока, фактологічна, і від неї можна «...сподіватись розв'язки лиш морфологічного і гилологічного (змістовного. – *О. Ш.*) питання. Динамічні та генетичні проблеми хорографія мусить залишати збоку, бо в них входить вже час як географічний елемент» [3, с. 27].

Цих недоліків позбавлений хорологічний підхід. На думку С. Рудницького, хорологія «...має для ... географії велику вартість, бо вона вдало поєднує абстракцію з конкретним описом так, що вони взаємно доповнюються» [3, с. 27]. І далі: «хорологія застосовує відкриті і описані загальною географією закони до даного земного простору і навпаки, досліджуючи цей простір індуктивно та пізнаючи причинність, може дійти до нових загальних законів» [3, с. 26].

Таким чином, С. Рудницький розкрив не лише роль просторового аналізу і синтезу в географії для систематизації фактів, але й, що надзвичайно важливо, для виявлення законів і оперування ними.

4. Географічні закони – це передовсім закони просторового буття явищ і процесів на земній поверхні. Проблема законів у географії до цього часу залишається кардинальною і неоднозначною. Пов'язане це з тим, що, по-перше, нема науки, яка не має своїх законів, і, по-друге, деякі вчені заперечують існування географічних законів. Ще на початку ХХ ст. С. Рудницький чітко окреслив не тільки суть геозаконів, але й виявив їх різноманітність. І пов'язував це насамперед з т. зв. *загальною географією*, яка «аналізує подані *хорографією* дані, *абстрагує* дійсні властивості предметів і явищ від випадкових їх рис і таким чином іде від поодиноких *предметів* до *загальних понять*. Вона об'єднує предмети і явища внаслідок їх спорідненості в багаточисельні категорії і виявляє їх взаємозв'язки, причини і наслідки. Якщо за певних причин спостерігаємо завжди однакові наслідки, то пізнаємо *внутрішню причинність* предметів і явищ та її *закони* (підкреслення наше. – *О. Ш.*). На цій дорозі загальна географія відкриває загальні закони, яким підлягає Земля, як цілісність, її поверхня і все, що на ній знаходиться» [3, с. 25].

Або інше: «кожний предмет і кожне явище вона (загальна географія. – *О. Ш.*) розглядає всебічно після ... чотирьох питань: морфологічного, гилологічного, динамічного і генетичного і стежить за тим по усій Землі, щоб знайти відношення цього предмета чи явища до Землі і її поверхні, як цілісності і визначити закони, яким підлягає» [3,

с. 25].

С. Рудницький розглядає закони географії двох типів: 1) просторові (хорологічні), які ще можна назвати законами географічної структури; 2) генетичні (закони породження, розвитку).

У сучасній географії виділяються також т. зв. *функціональні закони*, які відображають необхідні зв'язки між входами і виходами територіальних природних, суспільних чи природно-господарських систем у процесі зміни їх станів.

5. Структура географічної науки. С. Рудницький розробив струнку для свого часу структуру географічної науки. З урахуванням двох підходів до вивчення та організації землезнавчого матеріалу – хорографії і хорології – вчений розділяє все землезнання на дві взаємозв'язані гілки – *загальну* (систематичну), що встановлює «суто географічні закони» і *спеціальну* (описову, хорологічну). Спеціальна географія використовує закони, виявлені у загальній географії.

У своїх теоретичних і методологічних дослідженнях С. Рудницький головну увагу приділяє загальній географії. Він виділяє в ній чотири підсистеми наукових дисциплін математичну, фізичну, біологічну географію і антропогеографію. Кожен із названих підрозділів охоплює окремі наукові дисципліни, а вони, своєю чергою, тісно взаємодіють з багатьма суміжними науками.

Розглянемо в загальних рисах структуру географічної науки (землезнання), обґрунтовану С. Рудницьким.

На думку вченого, *математична географія* вивчає Землю «як цілісність з математичного погляду» [3, с. 16]. Зокрема, вона досліджує форму і величину Землі, положення точок земної поверхні на градусній сітці (координати), створення географічних карт, проєкцій тощо.

На думку С. Рудницького, центральною дисципліною математичної географії є *картографія*. Для географа карта є альфою і омегою в дослідженні явищ і процесів на земній поверхні. Карта – носій, зберігач і передавач (канал) географічної інформації.

Найголовнішою серед чотирьох груп географічних дисциплін С. Рудницький вважає *фізичну географію*, яка, на його думку, «розглядає Землю як цілісність і її поверхню з фізичної точки зору» [3, с. 12]. Своєю чергою, остання ділиться на геофізику, що «бере Землю як цілісність» [3, с. 10], і власне фізичну географію, яка досліджує Землю з фізичного боку. Зауважимо, що обсяг поняття фізичної географії дещо відрізняється від сучасного – він вужчий. Бо обмежується лише географічними проблемами неживої частини земної оболонки – літо-, гідро- й атмосферою.

Вивченням географічних проблем живого світу, організмів та їх популяцій, за класифікацією С. Рудницького, займається біологічна географія, яка досліджує «розміщення органічних істот на земній поверхні».

Геофізика, яка, за С. Рудницьким, об'єднує

фізику земної кори і внутрішньої частини Землі, метеорологію, земний магнетизм і гідрологію, становить окрему науку. Її роль зростає з розвитком астрофізики, впровадження космічних методів дослідження Землі і планет Сонячної системи, з освоєнням космосу загалом. Йдеться зараз про тісну взаємодію фізичної географії в сучасному розумінні цього поняття і геофізики, як наук про Землю.

Тому актуально звучать сьогодні слова С. Рудницького про те, що «географічна поверхня Землі є ... матеріальною поверхнею, що обіймає верхні шари літосфери, цілу гідросферу і атмосферу. Розміщення різних природних (і додамо суспільних. – *О. Ш.*) явищ на цій поверхні є найголовнішим предметом фізичної географії, а як на тепер, і географії взагалі» [3, с. 14].

Поверхня Землі – це найбільш питома область географії, жодна інша наука не може відібрати у неї цієї області. Саме фізичну географію (у вузькому розумінні слова) вважає С. Рудницький «осередком, центральною і найважливішою частиною всієї географічної науки».

Сьогодні, як ніколи раніше, актуально здається нам думка С. Рудницького про земну поверхню як предмет вивчення «географії взагалі». Зрозуміло, що від початку ХХ ст. істотно змінилось саме поняття цього предмета, виникли нові його аспекти і підходи до дослідження (зокрема, дистанційні методи і засоби аерокосмічної техніки, геоінформаційні технології).

Посилаючись на працю німецького вченого *Ф. Ріхтгофена* (1833–1905) «Завдання і методи нинішньої географії» (1883 р.), С. Рудницький виділяє три поверхні Землі: математичну поверхню Земної кори, поверхню літосфери разом з поверхнею гідросфери і зовнішню поверхню атмосфери. Географія ж «займається всім тим, що знаходиться межі цими трьома поверхнями» [3, с. 14].

Як бачимо, на зламі минулих століть поняття земної поверхні визначалось радше, як «об'ємна» категорія, тобто шляхом того, які просторові елементи вона охоплює своїм обсягом. У наш час доцільно акцентувати увагу на змістовні аспекти, особливо ті, що відображають сучасний рівень науки і тенденції її розвитку.

Зокрема, теперішня гуманізація та екологізація науки і світогляду вимагають трактувати земну поверхню в багатьох нових аспектах. Назвемо декілька з них:

а) земна поверхня – простір найбільшої концентрації «живої речовини» (за *В. Вернадським*), яка протягом своєї еволюції корінним чином змінила сутність і самої географічної оболонки – літологічний склад земної кори, хімічний склад гідросфери, газовий склад атмосфери, і характер взаємодії між ними. «Жива речовина» – це найбільш активний із розвиненою здатністю до саморегуляції, відтворення і саморозвитку компонент геосфери, що уособлює найвищий ступінь її розвитку загалом;

б) земна поверхня – простір найбільшого

зосередження найвищого і поки що унікального продукту саморозвитку природи – людини. Земна поверхня – це не просто матеріальний субстрат її діяльності. Це її «дім». У генетичному аспекті він створений людиною. Це середовище життя людини як біологічної істоти та діяльності її як соціальної, суспільної істоти (функціональний аспект). Звідси, земна поверхня – продукт суспільної людини, елемент глобальної соціоєкосистеми.

Користуючись термінологією *В. Вернадського*, можна стверджувати, що земна поверхня у найвищій мірі уособлює собою *ноосферу*, тобто сферу людського розуму. В її структурі, особливо геопросторовій, закладена пам'ять про минулу людську діяльність, на ній у зв'язку з наявністю та існуванням людини, «розумних» машин, джерел і носіїв інформації, засобів виробництва, культурних надбань тощо закладено здатність до саморозвитку і ускладнення організації природи і суспільства;

в) саме наявність *геопросторової організації*, яка охоплює суперечливі і великою мірою взаємодіючі взаємокорельовані природні і суспільні територіальні структури, є новою рисою земної поверхні нашого часу;

г) новий аспект поняття земної поверхні полягає і в тому, що внаслідок глобалізації багатьох природних і суспільних процесів на ній (опустелювання, підвищення середньої температури, збіднення фауни і флори та втрата потенціалу генофонду, прискорене вичерпання багатьох природних ресурсів, погіршення стану природного довкілля, інтелектуалізація праці тощо) кожна ділянка земної поверхні прямо й опосередковано стає носієм і репрезентатором складної взаємодії цих процесів.

У наш час, тобто на початку ХХІ ст. земна поверхня (географічна оболонка) може розглядатися не лише, як матеріальний об'єкт вивчення фізичної географії у вузькому чи широкому розумінні цих слів, а й *географії загалом*.

З цього, зокрема, випливає, що таким чином трактована земна поверхня є одночасно й об'єктом дослідження географії людини (антропогеографії за С. Рудницьким). Ще на початку ХХ століття автор «Нинішньої географії» впритул підійшов до такого розуміння. Він наголошує, що «антропогеографія досліджує причинні зв'язки людини до всіх головних географічних явищ: твердої поверхні, вод, атмосфери, рослинного і тваринного світу. Згадані п'ять природних царств перебувають в дуже тісних взаєминах між собою, впливають дуже сильно на шосте царство природи – людство» [3, с. 17].

Внесок С. Рудницького у теорію, методологію і практику картографічної науки

Одним із центральних завдань С. Рудницький вважав розвиток картографічної науки та розбудову всієї картографічної культури України. С. Рудницького можна вважати першим українським географом-картографом новітнього періоду розвитку. Хоча картографічна діяльність не була

його спеціальністю, однак вона стала невід'ємною частиною його творчого життя. Поштовхом до вивчення картографії України було, як знаємо, започатковане в Науковому Товаристві імені Шевченка складанням етнографічної карти українських земель.

Яку ж картографічну спадщину застав С. Рудницький, коли вступив на наукову дорогу? Якщо подивитись на «картографічне забезпечення» України кінця XIX – початку XX ст., то можна констатувати незадовільний його стан. Україна як географічна і тим паче національно-територіальна цілісність картографічно зовсім не відображалася². Німецько-, польсько-, латино- чи російськомовні картографічні фрагменти її території не могли задовольнити потреб українського споживача в умовах підйому національно-визвольних змагань.

С. Рудницький взявся за різноманітні аспекти картографічної справи. По-перше, за розроблення *методології всього комплексу проблем української картографії* або, кажучи по-сучасному, за обґрунтування питань семіотики (семантики, синтактики і прагматики) картографічних моделей як одного з видів знакових моделей загалом. По-друге, за розроблення і видання настінних (демонстраційних, шкільних) карт України, материків і світу загалом. І, по-третє, за розроблення і видання карт як органічних частин у монографіях, навчальних посібниках, статтях тощо.

Картографію С. Рудницький вважав «інтегральною частиною» математичної (астрономічної, космічної) географії. Тобто для нього картографія за своєю суттю є наукою географічною. У зв'язку з цим теоретичні засади географії мають бути фундаментом як теоретичної, так і прикладної картографії. «Всі, дослівно всі ділянки сучасного географічного знання повинні результати своїх дослідів унаглядити, в першу чергу, картографічно», – пише С. Рудницький і продовжує: «в географічній карті має землезнання питомий рід ідіографічного представлення. Він робить зайвим багатомовні описи, але має теж родово-поняттєвий зміст... Карти є не тільки просто образами земної поверхні, але вміщують в широкому обсязі осуди ізолюючого змісту... Хоч карта відображає не всі географічно важливі появи країни, то все-таки вона може віддати всі явища, що зв'язані в своїй суцільності й громадному виступуванні з земною поверхнею» [2, с. 14].

Ці слова відносяться до сфери мета-картографії, тобто вони зачіпають питання функцій картографічних моделей, їх основного змісту. Карта – це засіб унаочнення («ідіографічного представлення») з одного боку, вона є засобом узагальнення («родово-поняттєвий» зміст) – з іншого. Саме «родово-поняттєвий» зміст являє

собою реалізацію в карті теоретично-концептуальних підходів до розуміння географічних явищ і процесів.

Особливої уваги заслуговують думки С. Рудницького щодо складання стінних фізичних і антропогеографічних карт. «Фізична стінна карта, обмежена тільки на ситуацію, терен і гіпсометрію, – пише він, – не може ніяк відповідати вимогам ні школи, ні науки. Стінна фізична карта мусить дати якнайбільш докладний всебічний образ *фізико-географічних відносин* (підкреслення наше. – О. Ш.) даного земного простору» [2, с. 14]. Тому вчений радить на кожній фізичній карті робити врізки – геологічну, тектоніко-морфологічну, кліматичну, біогеографічну та інші карти певної території. Подібним способом рекомендується творити й антропогеографічні карти. В додатках («врізках») до них С. Рудницький радить показати: етнічний склад населення, його густоту, сільськогосподарське виробництво, промисловість, торгівлю, корисні копалини тощо. Таким чином, одна карта стає своєрідним *атласом*, точніше – серією взаємопов'язаних карт.

Щодо підручних (настільних) карт, то вчений вважає за необхідне, першою чергою, мати для потреб школи, краєзнавства і туризму карти території України масштабів 1:200 000 (в 1 см 2 км) і 1:1 000 000.

С. Рудницький *вперше ставить проблеми складання і видання карт і атласів для народної школи, спеціальних середніх закладів і вишів*. І що дуже важливо, він, по суті, вперше поставив проблему підготовки *комплексних географічних атласів України*, тобто такої об'єднаної одним задумом системи карт, в якій всебічно висвітлюється як природно-географічна, так і соціально-економічна та демографічна обстановки. Цей атлас мав включати не тільки загальні, але й *спеціальні (тематичні) карти*. Одним словом, ідеї С. Рудницького випереджували час.

У процесі картоскладання С. Рудницький особливу увагу звертав на обґрунтування *проекції карти* для різних країн і регіонів. Це не легка справа, яка потребує досконалого знання проективної геометрії, оскільки доводиться розгортати кривизну земної поверхні на площину. Сам С. Рудницький у своїй картоскладальній праці використав різні види проекцій.

Для практичної картографії важливе значення має класифікація карт на стінні і підручні (настільні). С. Рудницький рекомендує звернути увагу на *композицію* як стінних, так і підручних карт, під якою він розуміє таку рису, як *виразність* карти. Поради С. Рудницького не завадило б враховувати і нинішнім розробникам карт.

Не всі ідеї в галузі картографії вдалось С. Рудницькому реалізувати за життя. Проте за його авторством і під безпосереднім науковим керівництвом було підготовлено і видано значну кількість настільних і стінних карт. Особливо

² Першою картою України в її етнографічних межах була «Народописна карта українсько-руського народу» Г. Велічка (1896 р.).

продуктивним був період 1918–1920 рр. (час існування ЗУНР). Назвемо хоча б першу настінну карту України («Стінна фізична карта України» в масштабі 1:1 000 000, видану в 1918 р. у Львові – Відні накладом НТШ). У Відні в 1919–1920 рр. коштом того ж Наукового Товариства імені Шевченка С. Рудницький видає стінні фізичні карти світу, Європи, Азії, Північної Америки, Південної Америки та Африки. Не можемо не згадати також карти-плакату «Українці в світі», підготовленої С. Рудницьким разом з *Гасенком*.

Проте своєрідним картографічним “про-ривом” була поява в 1907 р. підготовленої вченим першої української карти світу («Карта півкуль Західної і Східної»), виданої у Відні, а також «Фізичної карти УСРР» (з врізкою «Донбас»), що вийшла в советській Україні в 1932 р. У 1922 р. у Відні С. Рудницький видав німецькою мовою карти Східної Галичини і Володимирщини.

Не можемо не згадати і такого факту. Є відомості, що в 1919 р. вчений підготував «Статистичний атлас України», який через тодішні обставини не побачив світу, а пізніше разом з проф. *І. Крип'якевичем* – історичний атлас України. На жаль, йому теж не судилося вийти друком. Крім того, вже перебуваючи у Харкові, С. Рудницький перевидав українською мовою «Атлас» *Ю. М. Шокальського* для народних шкіл. Сам С. Рудницький писав: “Моя особиста робота в ділянці картографії й топології була в 1927–1933 ось яка:

Маючи в плані допомогти розвиткові української культури в національному дусі я спорудив:

1) велику стінну фізичну карту України, не обмежуючи її на УСРР, а розтягнути її на всі етнографічно-українські землі. Вона вийшла друком у Москві, у зменшеному масштабі;

2) велику стінну політико-географічну карту України з таким самим обсягом з додатком етнографічної новітньої карти. Карти не допущено до друку мабуть із-за виразно національного характеру;

3) малий український шкільний атлас. Друк. 1929;

4) великий атлас України, який видав «Рух» під патронатом наркома *М. О. Скрипника*. Свою ділянку роботи над цим атласом я закінчив у червні 1932 р. (крім розуміння версії і т. д.), вклавши в неї всю національну тенденцію, яка тільки була можлива;

5) почав писати велику систему математичної географії, картографії й топології суто наукову та в національному дусі, яку мала видати ВУАН. Я сподівався її закінчити в 1935 році. Правда, на ній могли образуватись і не українці» [1, с. 85].

У своїх свідченнях на допитах під час арешту в грудні 1932 р. *В. Гершинович* сказав: «...прикметою Інституту географії і картографії (у Харкові. – *О. Ш.*), особливо *Рудницького*, зокрема, було

особливе культивування картографії в Інституті... *Рудницький* заявив, що коли відділять або ліквідують катедру картографії – він залишить Інститут...» [1, с. 227].

Нарешті, багато наукових праць *С. Рудницький* ілюстрував географічними картами. Наведемо декілька прикладів. У книзі «Ukraina und die Ukrainer» (1914, 1915) подано карту «Етнографічна оглядова карта України», на якій показано українську етнічну територію; у монографії «Ukraina. Land und Volk» (1916) додано фізичну, тектоніко-морфологічну, кліматичну, рослинності – оглядові карти та етнічну карту Східної Європи.

Можна без перебільшення стверджувати, що внесок *С. Рудницького* в картографічну науку України неocenний. Він був не лише фундатором української наукової картографії, але й особливо картографії україномовної. Свій власний досвід у картографічній справі учений планував використати в роботі Інституту географії і картографії. І він частково використав його. Та розгорнути картографічну діяльність і виховати кадри географів-картографів не вдалося.

Висновки. Праці акад. С. Рудницького з теорії, методології і практики географічної науки і картографії мають неocenне значення і в наш час. Їхні ідеї разом з думками знайшли своє підтвердження в історії національної науки і практики. Незважаючи на те, що понад 60 років ці наукові шедеври знаходилися під замком спецорганів большевицької влади.

За останніх 20–25 років, починаючи з 1991 р., значна частина праць акад. С. Рудницького перевидана. Це стосується праць («Нинішня географія», зокрема) з теорії та історії географії, а також з політичної географії і геополітики України («Чому ми хочемо самостійної України»). Перевидано також деякі навчальні посібники вченого. Підтверджено його принципи освітньої географічної діяльності. Але процес освоєння геніальних творінь нашого першого модерного географа, по-суті, лише починається.

Нам заново слід обдумати проблеми, які підняв учений ще на початку ХХ ст.:

а) визначення місця географії в сучасній системі наук, про її світознавчий потенціал, унікальність і неповторність її об'єкта – Землі у космічному просторі;

б) обґрунтування меж географічної науки, її специфічного аспекта у міждисциплінарному і трансдисциплінарному дослідженні цього об'єкта;

в) усвідомлення сучасних парадигмальних змін у розвитку географічної науки. Її перехід на логічну систему мислення акад. *Володимира Вернадського*. Йдеться передовсім про перехід географії з геологічної на необіологічну і ноосферну парадигми. В теорії В. Вернадського ці парадигми зв'язані як і відповідні геосфери – біосфера – це не просто жива речовина, а область живої речовини – у

минулому і актуальній і ноосфера – законом розширення біосфери і її переростанням у ноосферу;

г) розуміння людини, як важливої складової біосфери, що є водночас і складовою ноосфери (сфери розуму). Людина об'єднує собою живу і неживу природу. В сучасних умовах людина стала через техніку і технологію середовищем – творчим чинником у глобальному масштабі. Через біологізацію (екологізацію) і носферизацію

географічної науки у найближчому майбутньому географія формуватиметься як *геоноосферологія*. Цим буде досягнуто нового ступеня і якості інтеграції природничої і суспільної географії.

Ідеї і теоретичні напрацювання акад. С. Рудницького не є догмою, а дороговказом до дії у сфері розвитку географічної науки в інформаційну епоху.

Література

1. Архив Учетно-архивного дела КГБ при Совете Министров УССР. Следственный фонд. Дело № 737. По обвинению Рудницького С. Л. 57190. ФП.
2. Завдання Українського Географічного Інституту і його видавництва // Зап. Укр. н.-д. ін-ту географії та картографії. – Харків, 1928. – Вип. I.
3. Рудницький С. Нинішня географія // Наук. додаток до журналу «Учитель». – Львів, 1905.
4. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / С. Рудницький // Упоряд. О. Шаблій. – Львів: Світ, 1994.
5. Степанів О. Сучасний Львів / О. Степанів. – Львів, 1943.
6. Шаблій О. І. Академік Степан Рудницький – фундатор української географії / О. І. Шаблій. – Львів; Мюнхен: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 1993.
7. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011.
8. Шаблій О. І. Суспільна географія: у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження: [Вибрані праці] / Олег Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 814 с.
9. Шаблій О. І. Суспільна географія: у двох кн. Книга друга. Проблеми українознавства, регіоналістики і краєзнавства: [Вибрані праці] / Олег Шаблій. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 706 с.
10. Шаблій О. І. Фундатор української національної географії академік Степан Рудницький / О. І. Шаблій // Історія української географії: всеукр. наук.-теорет. часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – Вип. 8 (2). – С. 23–27.

УДК 91(477)(09)

Павло Штойко

МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ СТЕПАНА РУДНИЦЬКОГО

У статті висвітлено головні положення методології географічної науки в епістолярній спадщині С. Рудницького. З'ясовано її сутнісні ознаки, структуру та ін. складові у розвитку наукового знання.

Ключові слова: методологія географічної науки, теоретико-методологічні засади в географії, епістолярна спадщина, методологічні проблеми української географії та картографії.

Pavlo Shtoyko. Methodology of geographic Science in Stepan Rudnytskyi's epistolary Heritage. *The methodology of geographical science is inextricably connected with the history of its development, including an epistolary heritage. The most complete among Ukrainian geographers, it is represented in the scientific heritage of Stepan Rudnytskyi (1877–1937). It covers the scientific vision of the essence of geography as a science, its object and subject, goals and objectives, structure and methods, geographical knowledge in general, their evolution in a "changing geographic environment." Since the appearance of "Present Geography" (1905), he relates geography to the general "sustained" natural science (monism) systematically presented in "Cosmos" by A. Humboldt. The subject of geography as well as its task was clearly outlined by F. Richthofen in his work "Tasks and Methods of Present Geography" (1883). General (systematic) geography is the basic component, with it "purely geographical laws" and special (descriptive or chorological) are connected with it. The latter is dependent on the description and explanation of objects, phenomena, processes occurring on the earth's surface, the influence of the laws of general geography. In it S. Rudnytskyi distinguishes mathematical, physical, biogeography and anthropogeography. Each of these disciplines is connected between themselves and related disciplines, for*